

Спільна інформаційна довідка

Розумне пристосування для осіб з інвалідністю Практика ЄСПЛ та Суду справедливості ЄС

(Останнє оновлення: 30/06/2025)

Ця інформаційна довідка підготовлена Секретаріатом Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ)¹ та Агентством Європейського Союзу із захисту основоположних прав у рамках спільної роботи з метою висвітлення судової практики в окремих сферах, де взаємодіють право Європейського Союзу (далі – ЄС) та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Вступ

Поняття «розумне пристосування» для осіб з інвалідністю, відповідно до статті 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю, означає внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, «необхідних і підхожих модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи невинуватого тягаря, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод»².

Суд справедливості ЄС (далі – СЕС)³ та ЄСПЛ⁴ прийняли це визначення і вважають, що невиконання зобов'язання вживати відповідні заходи для забезпечення розумного пристосування для осіб з інвалідністю є дискримінаційним ставленням.⁵

Виконання цього зобов'язання може мати кілька форм. Обидва Європейські суди вважають, що їхнім завданням не є визначення заходів, які необхідно вжити, ресурсів, які необхідно виділити, або форми, яку повинно мати розумне пристосування⁶. Вважається, що національні суди мають для цього кращі можливості.

Застосовність цього зобов'язання залежить від сфери застосування та обсягу текстів, на яких воно ґрунтується. Тому судова практика розвивалася в різних сферах права ЄС та права Конвенції. У той час як СЕС розглядав справи лише у сфері зайнятості, ЄСПЛ мав розглядати справи, пов'язані з доступністю фізичного середовища та освіти⁷.

¹ Зміст цієї інформаційної довідки не є обов'язковим для Суду. Цей переклад виконано Верховним Судом (Україна) та опубліковано за домовленістю з Радою Європи та Європейським судом з прав людини.

² Див. доповідь Агентства ЄС із захисту основоположних прав щодо [Реалізації положень Конвенції про права осіб з інвалідністю: показники дотримання прав людини](#), 2023.

³ СЕС, рішення від 11 квітня 2013 року, «[НК Данмарк](#)» ([HK Danmark](#)), C-335/11, EU:C:2013:222, § 53.

⁴ ЄСПЛ, «[Чам проти Туреччини](#)» ([Çam v. Turkey](#)), № 51500/08, § 65, 23 February 2016.

⁵ ЄСПЛ, «[Чам](#)» ([Çam](#)), цит. вище, § 54; СЕС, рішення від 11 вересня 2019 року, «[Нобель Пластік Іберіка](#)» ([Nobel Plastiques Ibérica](#)), C-397/18, EU:C:2019:703, § 62.

⁶ ЄСПЛ, «[Чам](#)» ([Çam](#)), цит. вище, § 66; СЕС, рішення від 10 лютого 2022 року, «[НР Рейл](#)» ([HR Rail](#)), C-485/20, EU:C:2022:85, § 40.

⁷ Для отримання додаткової інформації щодо практики ЄСПЛ стосовно прав осіб із психічними або фізичними вадами див. [Тематичну інформаційну довідку](#), опубліковану Департаментом з питань виконання рішень ЄСПЛ у вересні 2024 року.

Розумне пристосування у праві ЄС

Принцип рівного ставлення є загальним принципом права ЄС, що закріплений у статтях 20 та 21 Хартії основних прав Європейського Союзу (далі – [Хартія](#)), які передбачають право на рівність перед законом та недопущення дискримінації відповідно⁸. Стаття 21 Хартії також прямо забороняє будь-яку дискримінацію за ознакою інвалідності⁸. Крім того, відповідно до принципу, закріпленого у статті 26 Хартії, ЄС визнає і поважає право осіб з інвалідністю користуватися заходами, покликаними забезпечити їхню самостійність, соціальну та професійну інтеграцію та участь у житті суспільства.

Досі обов'язок щодо запровадження заходів розумного пристосування був розроблений СЕС у рамках Директиви Ради [2000/78/ЄС](#) від 27 листопада 2000 року про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності (далі – Директива 2000/78). У цьому контексті обсяг цього обов'язку обмежується сферою зайнятості, включно з критеріями відбору та умов найму, професійною орієнтацією та навчанням, умовами праці, а також членством та участю у будь-якій організації⁹. Дійсно, вважалося, що «забезпечення заходів для підлаштування під потреби осіб з інвалідністю на робочому місці відіграє важливу роль у боротьбі з дискримінацією за ознакою інвалідності»¹⁰. Директива 2000/78 вимагає вжиття належних заходів, тобто ефективних і практичних заходів для адаптації робочого місця до інвалідності, наприклад, адаптація приміщень та обладнання, моделей робочого часу, розподіл завдань або надання ресурсів для підготовки чи інтеграції¹¹. Однак такі заходи не повинні створювати непропорційного тягаря: «слід враховувати, зокрема, фінансові та інші витрати, розмір і фінансові ресурси організації чи підприємства, а також можливість отримання державного фінансування або будь-якої іншої допомоги»¹².

Розумне пристосування у праві Конвенції

ЄСПЛ постановив, що стаття 14 Конвенції (заборона дискримінації) не забороняє Державам-членам по-різному ставитися до груп, ситуації яких суттєво відрізняються, з метою виправлення «фактичної нерівності між ними»; більше того, за певних обставин відмова від спроби виправити нерівність шляхом різного ставлення може сама по собі стати причиною порушення цієї норми¹³. ЄСПЛ визнав, що стаття 14 Конвенції має тлумачитися з урахуванням вимог міжнародних юридичних документів щодо розумного пристосування, зокрема Конвенції про права осіб з інвалідністю. Однак це положення вимагає забезпечення розумного пристосування, а не впровадження всіх можливих змін, які можна було б зробити для зменшення нерівності, що виникає внаслідок інвалідності особи, незалежно від їхньої вартості чи практичних аспектів¹⁴.

Дотепер судова практика ЄСПЛ розвивалася переважно у контексті права на освіту та доступу до громадських установ.

У сфері освіти ЄСПЛ наголосив, що кожна дитина має свої конкретні потреби. Особливо це стосується дітей з інвалідністю. ЄСПЛ вважає, що «розумне пристосування» у сфері освіти може мати різні форми. Наприклад, підготовка вчителів, адаптація навчальних програм або створення

⁸ СЕС, рішення від 09 березня 2017 року, [«Мілкова» \(Milkova\)](#), C-406/15, EU:C:2017:198, § 55.

⁹ Стаття 3 Директиви 2000/78.

¹⁰ Пункт 16 Директиви 2000/78. Див. також звіт Агентства Європейського Союзу із захисту основоположних прав [«Правовий захист осіб, які мають проблеми з психічним здоров'ям, відповідно до антидискримінаційного права»](#), 2011, с. 17-18.

¹¹ Пункт 20 Директиви 2000/78; див. також статтю 5.

¹² Пункт 21 Директиви 2000/78; див. також статтю 5.

¹³ ЄСПЛ, [«Енвер Шахін проти Туреччини» \(Enver Şahin v. Turkey\)](#), № 23065/12, § 61, 30 січня 2018 року.

¹⁴ ЄСПЛ, [«Енвер Шахін» \(Enver Şahin\)](#), цит. вище, § 67.

відповідних умов, залежно, зокрема, від виду інвалідності¹⁵, і не завдання ЄСПЛ визначати практичні заходи для такого пристосування в кожному конкретному випадку. ЄСПЛ дотримується позиції, що національні органи влади мають для цього кращі можливості. Також ЄСПЛ наголошує, що органи влади повинні дуже ретельно підходити до вибору, який вони роблять¹⁶, оскільки він впливатиме на дітей з інвалідністю, особливу вразливість яких не можна ігнорувати¹⁷.

Щодо доступу до громадських установ ЄСПЛ постановив, що стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) застосовується лише у виняткових випадках¹⁸. Заявник повинен спочатку довести, що він/вона не має доступу до відповідних громадських будівель, а по-друге, що така неможливість доступу впливає на його/її життя таким чином, що порушує його/її право на особистий розвиток та право на встановлення і розвиток відносин з іншими людьми та зовнішнім світом¹⁹. Зокрема, ЄСПЛ визнав, що обов'язок запровадження розумного пристосування також поширюється на участь осіб з інвалідністю в політичному житті шляхом пристосування виборчих діляниць таким чином, щоб особи з інвалідністю могли отримати до них доступ²⁰.

Практика СЄС та ЄСПЛ щодо розумного пристосування для осіб з інвалідністю

Зайнятість

СЄС, рішення від 11 липня 2006 року, «Чакон Навас» (*Chacón Navas*), C-13/05, EU:C:2006:456

Фактичні обставини справи – пані Чакон Навас була визнана непрацездатною (через хворобу) і нездатною повернутися до роботи в короткостроковій перспективі. Через вісім місяців її роботодавець надіслав їй письмове повідомлення про звільнення без зазначення причин, визнаючи, що її звільнення є незаконним і пропонуючи за це компенсацію. Іспанський суд звернувся до СЄС для отримання попереднього рішення з питанням про те, чи надає Директива 2000/78 захист особі, яку було звільнено виключно через хворобу.

Право – По-перше, СЄС зазначив, що поняття «інвалідність» відрізняється від поняття «хвороба», і що в Директиві 2000/78 немає нічого, що вказувало б на те, що працівники захищені заборонаю дискримінації за ознакою інвалідності, як тільки вони захворіли на будь-яку хворобу. По-друге, СЄС постановив, що звільнення було неможливим, з огляду на обов'язок забезпечити розумне пристосування для осіб з інвалідністю, а також воно не обґрунтовувалося тим, що відповідна особа була некомпетентною, не здатною чи не готовою виконувати основні функції своєї посади. Відповідно до статті 5 Директиви 2000/78, розумне пристосування мало бути забезпечено для гарантування дотримання принципу рівного ставлення до осіб з інвалідністю. Це означає, що роботодавці повинні вживати відповідних заходів, якщо це необхідно в конкретному випадку, для умовливлення доступу особи з інвалідністю до зайнятості, її участі та досягнень у працевлаштуванні, лише якщо такі заходи не створюють непропорційного тягара для роботодавця.

¹⁵ ЄСПЛ, «Чам» (*Çam*), цит. вище, § 66.

¹⁶ ЄСПЛ, «Г.Л. проти Італії» (*G.L. v. Italy*), № 59751/15, § 63, 10 вересня 2020 року.

¹⁷ ЄСПЛ, «Чам» (*Çam*), цит. вище, § 67.

¹⁸ ЄСПЛ, «Глайзен проти Швейцарії» (*Glaisen v. Switzerland*) (ухв.), № 40477/13, § 47, 25 червня 2019 року.

¹⁹ ЄСПЛ, «Арнар Хелкі Ларусон проти Ісландії» (*Arnar Helgi Lárusson v. Iceland*), № 23077/19, § 42, 31 травня 2022 року.

²⁰ ЄСПЛ, «Топлак та Мрак» (*Toplak and Mrak*), цит. вище.

СЄС, рішення від 11 квітня 2013 року, [«НК Данмарк» \(HK Danmark\)](#), C-335/11, EU:C:2013:222

Фактичні обставини справи – Пані Р. кілька разів не з'являлася на роботі. Згодом вона надала медичну довідку про те, що страждає від постійного болю в попереку. Пані В. стала жертвою дорожньо-транспортної пригоди й отримала хлистову травму. Її визнали непрацездатною на кілька місяців. Обидві жінки були звільнені. Профспілка НК в інтересах обох жінок подала позов проти їхніх роботодавців. Данський суд передав справу до СЄС для ухвалення попереднього рішення, запитавши: чи слід тлумачити статтю 5 Директиви 2000/78 таким чином, що скорочення робочого часу може бути одним із заходів пристосування; чи виключає Директива 2000/78 застосування національного законодавства, згідно з яким роботодавець може розірвати трудовий договір зі скороченим строком попередження, якщо працівник з інвалідністю був відсутній через хворобу, і така відсутність була наслідком невжиття роботодавцем відповідних розумних заходів пристосування.

Право – СЄС покликався на Конвенцію про права осіб з інвалідністю, яка була ратифікована Європейським Союзом, щоб встановити, що поняття «інвалідність» слід розуміти як обмеження, яке виникає, зокрема, внаслідок фізичних, інтелектуальних або психічних порушень, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати повній та ефективній участі відповідної особи у професійному житті нарівні з іншими працівниками. Так, якщо виліковна або невиліковна хвороба спричиняє таке довгострокове обмеження, ця хвороба може підпадати під поняття «інвалідність». Крім того, визначення поняття «інвалідність» передувало визначенню та оцінці відповідних заходів пристосування. Отже, ці заходи були наслідком, а не складовою частиною поняття інвалідності. ЄСПЛ також постановив, що «розумне пристосування» слід розуміти як усунення різних бар'єрів, що перешкоджають повноцінній та ефективній участі осіб з інвалідністю у професійному житті нарівні з іншими працівниками. Скорочення робочого часу може бути одним із заходів пристосування. Національний суд мав оцінити, чи поклало скорочення робочого часу, як захід пристосування, за обставин основного провадження непропорційний тягар на роботодавця. Нарешті, СЄС дійшов висновку, що відсутність працівника з інвалідністю можна пояснити бездіяльністю самого роботодавця з невжиття таких заходів, а не інвалідністю працівника. Отже, якщо відсутність працівника була наслідком того, що роботодавець не вжив відповідних заходів пристосування, Директиву 2000/78 слід тлумачити як таку, що виключає застосування відповідного національного законодавства.

СЄС, рішення від 4 липня 2013 року, [«Європейська комісія проти Італії» \(Commission v Italy\)](#), C-312/11, EU:C:2013:446

Фактичні обставини справи – Європейська Комісія звернулася до СЄС з проханням визнати, що Італійська Республіка не виконала свого зобов'язання щодо правильної та повної транспозиції статті 5 Директиви 2000/78, оскільки не вимагала від усіх роботодавців забезпечення заходів розумного пристосування для всіх осіб з інвалідністю. На думку Комісії, в італійському законодавстві не було положень, що транспонували б це загальне зобов'язання. Більше того, гарантії та заходи пристосування, передбачені італійським законодавством, стосувалися не всіх осіб з інвалідністю, не всіх роботодавців і навіть не всіх різних аспектів трудових відносин.

Право – СЄС підтвердив, що поняття «інвалідність» слід розуміти як обмеження, що виникає, зокрема, внаслідок фізичних, інтелектуальних або психічних порушень, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати повній та ефективній участі відповідної особи у

професійному житті нарівні з іншими працівниками. Отже, вираз «особи з інвалідністю» у статті 5 Директиви 2000/78 повинен тлумачитися як такий, що охоплює всіх осіб, які відповідають цьому визначенню. СЕС також постановив, що відповідно до статті 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю «розумне пристосування» – це «необхідні та підхожі модифікації та корективи, що не становлять непропорційного чи невинновданого тягаря, коли це потрібно в конкретному випадку, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини та основоположних свобод». Це поняття слід розуміти як усунення різних бар'єрів, що перешкоджають повній та ефективній участі осіб з інвалідністю у професійному житті нарівні з іншими працівниками. СЕС дійшов висновку, що для правильного та повного виконання цього зобов'язання недостатньо запровадити державні стимули та заходи підтримки. Держави-члени несуть відповідальність за покладення на всіх роботодавців обов'язку вживати ефективних і практичних заходів, виходячи з конкретних потреб осіб з інвалідністю та охоплюючи різні аспекти трудових відносин. Ці заходи повинні давати змогу особам з інвалідністю мати можливості для працевлаштування, збереження роботи або просування по службі, або ж для проходження навчання. Так, СЕС виснував, що Італійська Республіка не виконала свого зобов'язання.

СЕС, рішення від 11 вересня 2019 року, [«Нобель Пластик Іберіка» \(Nobel Plastiques Ibérica\)](#), C-397/18, EU:C:2019:703

Фактичні обставини справи – Пані DW працювала на процесі складання та формування пластикових труб. Їй було діагностовано епікондиліт, який класифікувався як «професійне захворювання». Вона була тимчасово непрацездатною протягом певного часу. Також їй було діагностовано тривожний розлад. В результаті її віднесли до категорії «працівників, особливо схильних до професійних ризиків». З медичної точки зору її визнали «придатною до роботи з обмеженнями». Пані DW перевели на іншу посаду, пов'язану з обробкою менших труб. Пізніше її роботодавець прийняв кілька критеріїв відбору для звільнення особи з об'єктивних підстав: продуктивність нижче 95 %, низький рівень багатопрофільності на посаді та високий відсоток відсутності. На підставі цих критеріїв пані DW отримала лист про звільнення. Національний суд, що розглядав справу, звернувся до СЕС із запитанням: чи слід тлумачити Директиву 2000/78 таким чином, що звільнення працівника з інвалідністю з «об'єктивних підстав» на підставі відповідності критеріям відбору є прямою або непрямою дискримінацією за ознакою інвалідності.

Право – СЕС зазначив, що критерії відбору, які були нібито нейтральними, застосовувалися однаково як до осіб з інвалідністю, так і до осіб без інвалідності. Однак, що стосується конкретно критерію відбору, пов'язаного з відсотком відсутності, працівник з інвалідністю, як правило, був більш схильний до ризику високого відсотка відсутності порівняно з працівником без інвалідності, оскільки він/вона були схильні до додаткового ризику відсутності через хворобу, пов'язану з їхньою інвалідністю. Так само щодо критеріїв відбору, пов'язаних із продуктивністю нижче певного рівня та низьким рівнем багатопрофільності на посадах підприємства, працівник з інвалідністю, як правило, через обмеження своїх можливостей мав менше шансів отримати хороший показник, ніж працівник без інвалідності. Отже, непряма дискримінація могла виникати, коли, на перший погляд, нейтральне положення, критерій або практика ставили осіб, які, *inter alia*, мали певну інвалідність, в особливо невинновдне становище порівняно з іншими особами. Винятком є випадки, коли роботодавець або будь-яка особа чи організація, на яку поширюється дія цієї Директиви, були зобов'язані відповідно до національного законодавства вжити відповідних заходів розумного пристосування для усунення невинновдного становища, спричиненого таким положенням, критерієм або практикою. Поняття «розумне пристосування» слід розуміти як усунення різних

бар'єрів, що перешкоджають повній та ефективній участі осіб з інвалідністю у професійному житті нарівні з іншими працівниками. Як зазначено в пунктах 20 та 21 Директиви 2000/78, роботодавець повинен вжити відповідних заходів, тобто ефективних і практичних заходів для адаптації робочого місця до інвалідності, наприклад, адаптація приміщень і обладнання, моделей робочого часу, розподіл завдань або надання ресурсів для підготовки чи інтеграції, не створюючи при цьому непропорційного тягаря для роботодавця, з урахуванням, зокрема, фінансових та інших витрат, масштабів і фінансових ресурсів підприємства, а також можливості отримання державного фінансування або будь-якої іншої допомоги. Якщо суд, що звертається із запитом, дійде висновку, що перед звільненням пані DW роботодавець не вжив відповідних заходів, а отже, не забезпечив розумного пристосування, слід вважати непрямою дискримінацією за ознакою інвалідності звільнення працівника з інвалідністю на тій підставі, що він/вона відповідали цим критеріям відбору для звільнення.

СЄС, рішення від 15 липня 2021 року, [«Тарту Вангла» \(Tartu Vangla\)](#), C-795/19, EU:C:2021:606

Фактичні обставини справи – Особа, щодо якої розглядалася справа, працювала тюремним наглядачем в Естонії. До його службових обов'язків входило, *inter alia*, спостереження за особами, які перебували під електронним наглядом, та виявлення порушень внутрішніх правил тюрми. Відповідно до положень естонського законодавства він був звільнений через те, що рівень його гостроти слуху не відповідав мінімальним стандартам сприйняття звуків. Естонський суд звернувся до СЄС із запитом про попереднє рішення, запитавши, чи слід тлумачити Директиву 2000/78 як таку, що виключає застосування національного законодавства, яке встановлює абсолютну заборону працювати для тюремного наглядача, гострота слуху якого не відповідає мінімальним стандартам сприйняття звуку, що передбачені відповідним законодавством, та яке не дозволяє використовувати коригувальні засоби під час оцінки відповідності вимогам щодо гостроти слуху.

Право – СЄС постановив, що особи із зниженим рівнем гостроти слуху зазнавали менш сприятливого ставлення, ніж інші особи, які перебували, перебувають або перебуватимуть у подібній ситуації, оскільки перші не могли бути прийняті на роботу або продовжувати працювати як тюремні наглядачі. Держави-члени можуть передбачити, що така різниця в ставленні не є дискримінацією, якщо через характер конкретної професійної діяльності або контекст, в якому вона здійснюється, така характеристика є справжньою і визначальною професійною вимогою, за умови, що мета є законною, а вимога – пропорційною. З огляду на характер обов'язків тюремного працівника та контекст, в якому вони виконуються, той факт, що його/її гострота слуху повинна відповідати мінімальним стандартам сприйняття звуку, встановленим національним законодавством, може розглядатися як така вимога для цілей працевлаштування особи на посаду тюремного працівника. Однак національне законодавство не враховувало той факт, що порушення слуху може бути скориговано за допомогою слухових апаратів, які можуть бути мініатюрними, розміщуватися всередині вуха або під головним убором. Варто нагадати, що відповідно до статті 5 Директиви 2000/78 у поєднанні з пунктами 20 та 21 до неї роботодавці повинні вживати належних заходів, якщо це необхідно в конкретному випадку, для уможливлення доступу особи з інвалідністю до зайнятості, її участі та досягнень у працевлаштуванні, якщо такі заходи не створюють непропорційного тягаря для роботодавця. У цьому зв'язку СЄС постановив, що ця Директива виключає звільнення з роботи на підставі інвалідності, яке, з огляду на обов'язок забезпечити розумне пристосування для осіб з інвалідністю, не було обґрунтоване тим, що відповідна особа не є компетентною, здатною та готовою виконувати основні функції своєї посади. У цьому випадку національне законодавство не дозволяло роботодавцю перед звільненням

провести перевірку з метою з'ясування, чи можливо вжити відповідних заходів пристосування згідно зі статтею 5 Директиви 2000/78, а саме: використання слухового апарату; звільнення від обов'язку виконувати завдання, що вимагають від особи дотримання встановлених мінімальних стандартів сприйняття звуку; або призначення особи на посаду, яка не вимагає дотримання цих стандартів. Окрім того, не було надано жодних вказівок щодо можливого непропорційного тягаря, який би спричинили такі заходи для роботодавця. Отже, СЄС постановив, що Директива 2000/78 виключає застосування національного законодавства, яке встановлює абсолютну заборону на продовження працювати на посаді тюремного службовця, гострота слуху якого не відповідає мінімальним стандартам сприйняття звуку, передбаченим цим законодавством, без можливості встановити, чи здатний цей службовець виконувати свої обов'язки, у разі необхідності після вживання заходів розумного пристосування відповідно до статті 5.

СЄС, рішення від 21 жовтня 2021 року, [«Комісія із захисту від дискримінації» \(Komisia za zashtita ot diskriminatsia\), C-824/19, EU:C:2021:862](#)

Фактичні обставини справи – Пані VA була прийнята присяжною до складу міського суду міста Софії в Болгарії. Вона подала скаргу до Комісії із захисту від дискримінації, стверджуючи, що до неї ставилися менш прихильно через її інвалідність, оскільки суддя палати не дозволяв їй брати участь у кримінальних провадженнях протягом більше ніж року. Комісія визнала, що пані VA зазнала дискримінації через її інвалідність, і наклала штраф на голову суду та суддю палати. Суд, що розглядав справу, звернувся до СЄС з проханням про попереднє рішення, запитавши, чи слід тлумачити Директиву 2000/78 у світлі статей 21 та 26 Хартії та Конвенції про права осіб з інвалідністю як таку, що виключає повне позбавлення сліпої особи можливості виконувати обов'язки присяжного у кримінальному судочинстві

Право – СЄС зазначив, що пані VA через свою інвалідність була поставлена в менш сприятливі умови, ніж інші присяжні, призначені до цієї палати в аналогічній ситуації, але які не були сліпими. СЄС визнав, що з огляду на характер обов'язків присяжного в кримінальному провадженні та контекст, в якому вони виконуються, враховуючи, що в деяких випадках може відбуватися розгляд та оцінка візуальних доказів, зір може вважатися «справжньою та визначальною професійною вимогою» для діяльності присяжного в такому провадженні, оскільки такий розгляд і оцінка цих доказів не можуть бути здійснені, *inter alia*, за допомогою медико-технічного обладнання. Щодо пропорційності такого ставлення СЄС повторив, що необхідно враховувати той факт, що відповідно до статті 5 Директиви 2000/78, у поєднанні з пунктами 20 та 21 до неї, роботодавці повинні вживати належних заходів, якщо це необхідно в конкретному випадку, для уможливлення доступу особи з інвалідністю до зайнятості, її участі та досягнень у працевлаштуванні, якщо такі заходи не створюють непропорційного тягаря для роботодавця. Пані VA була усунена від участі в розгляді кримінальних справ судом, до якого вона була прикріплена, без проведення будь-якої оцінки її індивідуальної здатності виконувати свої обов'язки та без будь-якого розслідування можливості усунення труднощів, що можуть виникнути. Пані VA не допускалася до участі в кримінальних провадженнях, незважаючи на питання, які в них розглядалися, та не провівши оцінку того, чи можна було б застосувати заходи розумного пристосування, такі як матеріальна, особиста або організаційна допомога. Згідно з рішенням суду, що звернувся із запитом, цей захід виходив за межі необхідності, оскільки із самого запиту про попереднє рішення було зрозуміло, що після запровадження електронного розподілу присяжних у серпні 2016 року пані VA брала участь у розгляді численних кримінальних справ як присяжна. Тож, Директиву 2000/78 слід тлумачити

як таку, що забороняє повністю позбавляти сліпу особу можливості виконувати обов'язки присяжного у кримінальному провадженні.

ЄС, рішення від 10 лютого 2022 року, [«HR Рейл» \(HR Rail\)](#), C-485/20, EU:C:2022:85

Фактичні обставини справи – Заявник був стажистом в юридичній особі, яка виконувала функції 'управлінської інфраструктури' залізниці Бельгії. У нього було діагностовано серцеве захворювання, яке вимагало встановлення кардіостимулятора – пристрою, чутливого до електромагнітних полів, що присутні на залізничних коліях. Він більше не міг виконувати обов'язки, для яких його спочатку найняли. Регіональний медичний центр компанії визнав його безстроково непридатним для виконання обов'язків, для яких він був прийнятий на роботу, і заявив, що він може бути працевлаштований на посаду з помірною активністю, без впливу магнітних полів, не на висоті та без впливу вібрацій. Потім його призначили на посаду комірника. Пізніше йому повідомили про звільнення із заборону призначення на цю ж посаду протягом п'яти років. Державна рада Бельгії звернулася до ЄС із запитом про попереднє рішення, запитавши, чи слід розуміти Директиву 2000/78 як таку, що передбачає обов'язок переведення на іншу посаду стажиста, котрий через свою інвалідність був визнаний нездатним виконувати основні функції займаної посади, якщо він володіє необхідною кваліфікацією, здатний та готовий для іншої посади.

Право – ЄС підтвердив, що роботодавець зобов'язаний вживати належних заходів, тобто ефективних і практичних заходів, з урахуванням кожної окремої ситуації, для уможливлення доступу особи з інвалідністю до зайнятості, її участі та досягнень у працевлаштуванні, або проходження підготовки, якщо такі заходи не створюють непропорційного тягара для роботодавця. ЄС постановив, що перелік відповідних заходів, наведений у пункті 20, не є вичерпним. Ці заходи можуть бути фізичними, організаційними та/або освітніми. Адаптація робочого місця повинна бути пріоритетним завданням, щоб дати змогу працівнику повноцінно й ефективно брати участь у професійному житті нарівні з іншими працівниками. Якщо працівник стає назавжди непрацездатним через настання інвалідності, переведення його на іншу роботу може бути належним заходом у контексті розумного пристосування за статтею 5 Директиви 2000/78. Однак це положення не зобов'язувало роботодавця вживати заходів, які б накладали на нього "непропорційний тягар". Так, згідно з пунктом 21 цієї Директиви, для визначення того, чи створюють відповідні заходи непропорційний тягар, слід враховувати, зокрема, пов'язані із цим фінансові витрати, масштаби та фінансові ресурси організації або підприємства, а також можливість отримання державного фінансування або будь-якої іншої допомоги. Одним із факторів, який може мати значення для цілей такої оцінки, було те, що, як зазначив суд, що звернувся із запитом, після визнання заявника у головній справі нездатним виконувати обов'язки, для яких він приймався на роботу, його було переведено на посаду комірника в тій самій компанії. Крім того, слід зазначити, що в будь-якому випадку можливість переведення особи з інвалідністю на іншу роботу була можлива лише за умови наявності принаймні однієї вакансії, яку цей працівник міг обіймати.

ЄС, рішення від 18 січня 2024 року, [«Ca Ha Negreta» \(Ca Ha Negreta\)](#), C-631/22, EU:C:2024:53

Фактичні обставини справи – пан JMAR працював водієм сміттєвоза на повну ставку. З ним стався нещасний випадок на роботі, в результаті якого він отримав відкритий перелом правої п'яркової кістки. Після цього він тимчасово не міг працювати. Пан JMAR попросив свого роботодавця перевести його на посаду, яка була б вдалою для нього з огляду на наслідки

нешасного випадку на роботі. Компанія Са На Негрета погодилася на це прохання і перевела його на посаду водія в секторі мобільних пунктів збору відходів, яка була менш фізично важкою, передбачала менше часу за кермом і відповідала його фізичним обмеженням. Пізніше роботодавець повідомив його про розірвання трудового договору на підставі його повної безстрокової непрацездатності виконувати свою роботу. Суд, що розглядав справу, звернувся до СЄС із запитом про попереднє рішення, запитавши, чи може роботодавець розірвати трудовий договір на підставі того, що працівник є назавжди непрацездатним для виконання завдань, покладених на нього цим договором, через інвалідність, що виникла під час трудових відносин, без обов'язку роботодавця спочатку створити або забезпечити розумне пристосування, щоб такий працівник міг зберегти свою роботу, або продемонструвати, у відповідних випадках, що таке пристосування є непропорційним тягарем для роботодавця.

Право – СЄС постановив, що при тлумаченні Директиви 2000/78 слід враховувати, що положення Конвенції про права осіб з інвалідністю можуть бути використані як підстава, в результаті чого перша повинна, наскільки це можливо, тлумачитися у спосіб, що відповідає другій. Отже, поняття дискримінації включало всі форми дискримінації, враховуючи відмову в розумному пристосуванні. Роботодавець був зобов'язаний вжити ефективних і практичних заходів з урахуванням кожної окремої ситуації, щоб особа з інвалідністю мала доступ до зайнятості, могла брати участь та досягати кращих результатів у працевлаштуванні, або проходити підготовку, якщо такі заходи не створювали б непропорційного тягара для роботодавця. У цьому контексті поняття «розумного пристосування» вимагало, щоб працівник, який через свою інвалідність був визнаний нездатним виконувати основні функції на займаній посаді, був переведений на іншу посаду, для якої він має необхідну компетенцію, здібності та доступність, за винятком випадків, коли такий захід створював би непропорційний тягар для роботодавця. У цій ситуації національне законодавство дозволяло звільнити працівника, як тільки він був офіційно визнаний непридатним для зайняття своєї посади через настання інвалідності, без вимоги до роботодавця спочатку вжити відповідних заходів або зберегти вже вжиті відповідні заходи. Таке законодавство, за умови перевірки судом, що звернувся із запитом, мало наслідком звільнення роботодавця від обов'язку вживати або підтримувати заходи розумного пристосування, зокрема переведення на іншу посаду, навіть якщо працівник мав необхідну компетенцію, здібності та готовність виконувати основні функції іншої посади. Крім того, законодавство не вимагало від роботодавця доводити, що таке переведення покладає на нього непропорційний тягар. Отже, стаття 5 Директиви 2000/78 виключає застосування такого національного законодавства.

Доступність фізичного середовища

ЄСПЛ, [«Нягу проти Румунії» \(Neagu v. Romania\)](#) (ухв.), № 49561/16, 29 січня 2019 року

Фактичні обставини справи – Заявниця, якій було діагностовано безстрокову фізичну інвалідність, могла пересуватися лише за допомогою інвалідного візка. Вона проживала у квартирі разом зі своїм чоловіком, який був призначений її законним опікуном та особистим помічником. Голова асоціації власників їхнього будинку встановив дві додаткові двері, які відвідувачі мали відкривати після входу через головні вхідні двері. Вона подала позов про зміну положення петель головних вхідних дверей для того, щоб пандус був вирівняний із дверима і вона могла безперешкодно проїжджати на інвалідному візку. Заявниця скаржилася, що не може вести нормальне життя, оскільки не може виходити з квартири через заблокований головний вхід до її житлового будинку.

Право – ЄСПЛ постановив, що поняття особистої автономії є важливим принципом, що лежить в основі тлумачення гарантій статті 8 Конвенції. Зобов'язання Держав-членів за цією статтею можуть передбачати застосування заходів, спрямованих на забезпечення поваги до приватного і сімейного життя навіть у сфері відносин між окремими особами. Там, де був проведений національний судовий розгляд, завданням Суду не було замінити власною оцінкою фактів оцінку національних судів. Водночас останнім належало встановити факти на підставі наданих їм доказів. У цьому зв'язку ЄСПЛ вважав, що не має підстав заперечувати висновки національного суду щодо того, що інвалідний візок заявниці міг проїжджати через двері, та що її чоловік, який виконував функції її особистого помічника, міг впоратися з маневрами, необхідними для доступу до будівлі. Крім того, ЄСПЛ вважав, що державні органи враховували ситуацію заявниці та її право на спеціальний захист через її інвалідність. ЄСПЛ вважав, що національні суди навели переконливі аргументи, пояснюючи, чому заходи, яких вимагала заявниця, були б надмірними.

Висновок – заява визнана неприйнятною (явно необгрунтована).

ЄСПЛ, «Глайзен проти Швейцарії» (*Glaisen v. Switzerland*) (ухв.), № 40477/13, 25 червня 2019 року

Фактичні обставини справи – Заявник, який був паралізований нижче пояса, не зміг потрапити до експериментального арт-кінотеатру, щоб подивитися фільм, який не показували в жодному іншому кінотеатрі його міста. До кінотеатру не було доступу для інвалідних візків, а занести заявника всередину будівлі не дозволили. Він скаржився, що національні суди не визнали дискримінацією відмову кінотеатру, який належав приватній компанії, надати йому доступ.

Право – ЄСПЛ підтвердив, що стаття 14 Конвенції лише доповнює інші матеріальні положення Конвенції та Протоколів до неї. Він постановив, що поняття «приватне життя» охоплює право на особистий розвиток та на встановлення й розвиток відносин з іншими людьми та зовнішнім світом. Зокрема, ЄСПЛ зазначив, що поняття особистої автономії є важливим принципом, що лежить в основі тлумачення гарантій статті 8 Конвенції. Однак ЄСПЛ підкреслив, що стаття 8 застосовується в таких обставинах лише у виняткових випадках, коли відсутність доступу заявника до громадських будівель та будівель, відкритих для відвідування громадськості, впливає на його життя таким чином, що порушує його право на особистий розвиток та право на встановлення і розвиток відносин з іншими людьми та зовнішнім світом. ЄСПЛ вважав, що це не може тлумачитися як надання права на доступ до конкретного кінотеатру для перегляду конкретного фільму, за умови, що існує загальний доступ до інших кінотеатрів у цьому районі. Він визнав доречним аргумент Уряду, який не заперечувався заявником, про те, що інші кінотеатри, які експлуатуються тією ж компанією, були пристосовані до його потреб. ЄСПЛ вважав, що відмова дозволити заявнику увійти не вплинула на його життя таким чином, щоб порушити його право на особистий розвиток або на встановлення та розвиток відносин з іншими людьми та зовнішнім світом. ЄСПЛ також підтвердив, що Державам надається широка свобода розсуду для оцінки в ситуаціях, коли вони повинні знайти баланс між конкуруючими приватними та публічними інтересами або між різними правами, передбаченими Конвенцією. Національне законодавство було прийняте з метою створення належних умов для сприяння участі осіб з інвалідністю в житті суспільства. Національний суд надав достатні підстави, пояснюючи, чому ситуація, в якій опинився заявник, не була достатньо серйозною, щоб підпадати під поняття дискримінації.

Висновок – заява визнана неприйнятною (несумісність *ratione materiae*).

ЄСПЛ, «Топлак і Мрак проти Словенії» (Toplak and Mrak v. Slovenia), №№ 34591/19 та 42545/19, 26 жовтня 2021 року

Фактичні обставини справи – Двоє заявників страждали на м'язову дистрофію і для пересування використовували електричні інвалідні візки. Вони обидва голосували під час національного референдуму в 2015 році, а другий заявник також голосував на виборах до Європейського парламенту в 2019 році. Вони скаржилися на відсутність адекватних заходів для забезпечення їм доступу до голосування на референдумі та виборах. Вони стверджували, що «доступні» виборчі дільниці означають не тільки дільниці, що мають доступний вхід, а й доступний шлях до приміщення для голосування, доступ до кабінки для голосування, в якій вони можуть голосувати конфіденційно, доступний бюлетень для голосування та доступну скриньку для голосування.

Право – ЄСПЛ вважав, що право не бути дискримінованим при користуванні правами, гарантованими Конвенцією, також порушується, коли Держави без об'єктивних і розумних підстав не ставляться по-різному до людей, чії ситуації суттєво відрізняються. Для того щоб ЄСПЛ визнав, що різниця в обставинах є істотною, необхідний певний поріг. Для ефективного користування людьми з інвалідністю багатьма конвенційними правами може бути необхідним запровадження різних позитивних заходів з боку відповідних державних органів. ЄСПЛ постановив, що в контексті участі людей з інвалідністю в політичному житті стаття 14 Конвенції повинна тлумачитися з урахуванням вимог до заходів розумного пристосування, які є «необхідними і підходящими модифікаціями та корективами, що не створюють непропорційного чи невинуватого тягаря, якщо це необхідно в конкретному випадку». Люди з інвалідністю мають право розраховувати на такі заходи для забезпечення «реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини та основоположних свобод». Розумне пристосування допомагає виправити фактичну нерівність, яка є невинуватеною, а отже, є дискримінацією. Стаття 29 Конвенції про права осіб з інвалідністю прямо вимагає від Держав-учасниць гарантувати людям з інвалідністю можливість користуватися політичними правами нарівні з іншими та зобов'язується забезпечити, серед іншого, доступні процедури голосування. ЄСПЛ підтвердив, що Держави користуються свободою розсуду при оцінці потреб осіб з інвалідністю щодо їхньої участі у виборах та засобів забезпечення їм належного доступу до виборчих дільниць в контексті розподілу обмежених державних ресурсів. Суд зазначив, що заявники мали можливість голосувати на виборчих дільницях поблизу свого місця проживання, відповідно до їхніх побажань, а не були змушені їхати до спеціально призначених виборчих дільниць. Хоча пристосування виборчих приміщень (таких як столи, кабінки для голосування та скриньки для голосування) не були зроблені заздалегідь, заявникам могла бути надана допомога на місці шляхом розумного пристосування до їхніх потреб. Оскільки для покращення доступності в забудованому середовищі потрібен час, було важливо, щоб національні органи влади реагували з належною ретельністю для забезпечення людям з інвалідністю можливості голосувати вільно та таємно. У цій справі Національна комісія оперативно та конструктивно відреагувала на прохання заявників про забезпечення доступності їхніх виборчих дільниць.

Висновок – відсутність порушення статті 1 Протоколу № 12; відсутність порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 Першого протоколу до Конвенції.

ЄСПЛ, «[Арнар Хелгі Ларуссон проти Ісландії](#)» ([Arnar Helgi Lárusson v. Iceland](#)), № 23077/19, 31 травня 2022 року

Фактичні обставини справи – У результаті нещасного випадку заявник залишився паралізованим від грудей до низу назавжди. Для пересування він використовує інвалідний візок. Заявник звернувся до суду з цивільним позовом, оскаржуючи відсутність доступу для інвалідних візків у двох будівлях, в яких розміщуються мистецькі та культурні центри, що належать муніципалітету. У заяві до ЄСПЛ він заявив, що доступ до цих будівель мав значний вплив на його залучення до культурного та соціального життя місцевої громади. Заявник стверджував, що в муніципалітеті не було інших подібних культурних або соціальних закладів, доступних для нього.

Право – Щодо доступності ЄСПЛ постановив, що стаття 8 Конвенції застосовується лише у виняткових випадках, коли відсутність доступу заявника до громадських будівель та будівель, відкритих для відвідування громадськості, впливає на його життя таким чином, що порушує його право на особистий розвиток та право на встановлення і розвиток відносин з іншими людьми та зовнішнім світом. У цій справі питання доступності стосувалося будівель, що належали та/або експлуатувалися муніципалітетом, де жив заявник. Заявник чітко визначив невелику кількість будівель, до яких був відсутній доступ, і пояснив, яким чином відсутність доступу до кожної з цих будівель вплинула на його життя. ЄСПЛ зазначив, що без доступу до фізичного середовища та інших об'єктів і послуг, відкритих або наданих громадськості, люди з інвалідністю не матимуть рівних можливостей для участі у житті суспільства. Тому обставини, що розглядалися в цій справі, могли вплинути на право заявника на особистий розвиток та право на встановлення і розвиток відносин з іншими людьми та зовнішнім світом, а також на приватне життя заявника в розумінні статті 8 Конвенції. Однак ЄСПЛ визнав, що Держава вжила суттєвих заходів для оцінки та задоволення потреб у доступності громадських будівель у межах наявного бюджету та з урахуванням захисту культурної спадщини відповідних будівель. При ухваленні рішень щодо таких покращень муніципалітет надав пріоритет поліпшенню доступності освітніх і спортивних об'єктів, що не є ні свавільною, ні нерозумною стратегією визначення пріоритетів, враховуючи також акцент, який Суд зробив на доступі до освіти та освітніх закладів у своїй судовій практиці. За цих обставин накладення на Державу вимоги відповідно до Конвенції вжити додаткових заходів означало б накладення на неї «непропорційного або надмірного тягаря» в контексті її позитивних зобов'язань щодо забезпечення заходів розумного пристосування для заявника.

Висновок – відсутність порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

Освіта

ЄСПЛ, «[Чам проти Туреччини](#)» ([Çam v. Turkey](#)), № 51500/08, 23 лютого 2016 року

Фактичні обставини справи – Заявниця, яка була сліпою, після успішного проходження практичних випробувань на володіння грою на турецькій лютні склала вступні іспити до музичної академії. Згідно із висновком медичної комісії, вона могла відвідувати заняття в тих відділеннях академії, де зір не був необхідний. На прохання директора музичної академії до висновку були внесені зміни та зазначалося, що заявниця не може здобувати освіту або професійну підготовку. Академія відхилила заявку заявниці на зарахування. Заявниця стверджувала, що Держава не виконала свого позитивного обов'язку забезпечити особам з інвалідністю такі самі можливості, як і всім іншим, і що таке поведіння було дискримінаційним.

Право – ЄСПЛ постановив, що в демократичному суспільстві право на освіту є незамінним для просування прав людини і відіграє фундаментальну роль. Однак ЄСПЛ визнав, що була діяльність, яка є складною в організації та витратною в реалізації, тоді як ресурси, які органи влади можуть на неї виділити, є обмеженими. У цій справі ЄСПЛ мав встановити, чи може Держава, яка вирішила надавати спеціалізовану музичну освіту, відмовити у доступі до такої освіти груп осіб виключно на підставі їхньої інвалідності. Хоча всі заявники, які подавали документи на вступ до академії, повинні були надати медичну довідку про свій фізичний стан, Суд не міг не зважати на наслідки такої вимоги для осіб, таких як заявниця, які мали фізичну інвалідність, з огляду на те, як академія, про яку йдеться, тлумачила цю вимогу. ЄСПЛ повторив, що стаття 14 Конвенції повинна тлумачитися з урахуванням вимоги про розумне пристосування, що допомагає виправити фактичну нерівність, яка є невинуватеною, а отже, є дискримінацією. У сфері освіти розумне пристосування може набувати різних форм, фізичних або нефізичних, освітніх або організаційних, з точки зору архітектурної доступності шкільних будівель, підготовки вчителів, адаптації навчальних програм або відповідних приміщень. У такому випадку завданням ЄСПЛ не було визначати ресурси, які необхідно задіяти для задоволення освітніх потреб дітей з інвалідністю. Національні органи влади через свій прямий та постійний контакт із життєво важливими силами своїх країн, в принципі мали кращі можливості, ніж міжнародний суд, для оцінки місцевих потреб та умов у цьому відношенні. Однак ЄСПЛ висловив думку, що Державам важливо бути особливо обережними у прийнятті рішень у цій сфері, зважаючи на їхній вплив на дітей з інвалідністю, особливо вразливість яких не можна ігнорувати. У цій справі відповідні національні органи влади на жодному етапі не намагалися визначити потреби заявниці або пояснити, як її сліпота могла перешкоджати її доступу до музичної освіти. Окрім того, національні органи влади ніколи не розглядали питання щодо заходів фізичного пристосування для задоволення особливих освітніх потреб, що виникали у зв'язку із сліпотою заявниці.

Висновок – порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції.

ЄСПЛ, «[Енвер Шахін проти Туреччини](#)» ([Enver Şahin v. Turkey](#)), № 23065/12, 30 січня 2018 року

Фактичні обставини справи – Під час навчання заявник потрапив у аварію, в результаті якої його нижні кінцівки паралізувало. Він звернувся до університету з офіційним проханням провести необхідні зміни, щоб зробити навчальні приміщення доступними. Університет відповів, що не має достатньо коштів для проведення відповідних робіт у короткостроковій перспективі, і запропонував йому допомогу супроводжувача. Заявник поскаржився на дискримінаційне порушення його права на освіту.

Право – ЄСПЛ підтвердив, що за певних обставин відсутність спроб виправити нерівність шляхом застосування різного ставлення може сама по собі призвести до порушення статті 14 Конвенції. У цьому зв'язку ЄСПЛ наголосив на важливості основоположних принципів універсальності та недискримінації у здійсненні права на освіту. Він також підкреслив, що в багатьох міжнародних документах інклюзивна освіта визнається найбільш відповідним засобом забезпечення вищезазначених основоположних принципів, оскільки така освіта спрямована на сприяння рівним можливостям для всіх, зокрема для осіб з інвалідністю. Інклюзивна освіта є частиною міжнародної відповідальності Держав у цій сфері. ЄСПЛ постановив, що стаття 14 Конвенції має тлумачитися з урахуванням вимог щодо розумного пристосування. Його завданням не було визначати, що таке розумне пристосування (може набувати різних матеріальних і нематеріальних форм) має бути впроваджене в освітній сфері

у відповідь на освітні потреби осіб з інвалідністю; національні органи влади були набагато краще підготовлені для цього, ніж він. Однак органи влади повинні були з великою обережністю підходити до вибору в цій сфері, з огляду на вплив такого вибору на осіб з інвалідністю, особливу вразливість яких не можна ігнорувати. ЄСПЛ повторив, що здатність осіб з інвалідністю жити самостійно з повністю розвиненим почуттям гідності та самоповаги має першорядне значення та є центральним у Конвенції про права осіб з інвалідністю. Так само Суд постановив, що суть Конвенції полягає у повазі до людської гідності та свободи, що обов'язково включає свободу особи робити власний вибір. Пропозиція факультету залучити допомогу супроводжувача, яка була зроблена без індивідуальної оцінки ситуації заявника, не могла бути визнана розумною, оскільки вона не враховувала потребу заявника жити якомога незалежніше та автономніше. Уряд не зміг продемонструвати, що національні органи влади, а також академічні установи та судові органи, відреагували з належною ретельністю, щоб забезпечити заявнику можливість продовжувати реалізовувати своє право на освіту нарівні з іншими студентами.

Висновок – порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції.

ЄСПЛ, «Г.Л. проти Італії» (G.L. v. Italy), № 59751/15, 10 вересня 2020 року

Фактичні обставини справи – Заявниця – дитина, 2004 року народження, яка страждала на невербальний аутизм, – не мала можливості протягом перших двох років навчання в початковій школі з 2010 по 2012 рік отримувати спеціалізовану допомогу, на яку вона мала право відповідно до чинного законодавства. Тому вона була змушена оплачувати приватну спеціалізовану допомогу. Заявниця вважала, що Держава не виконала свого позитивного зобов'язання щодо забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю.

Право – ЄСПЛ вважав, що суть скарги заявниці полягала в тому, що, як стверджувалося, вона зазнала дискримінаційного ставлення. Суд повторив, що сфера застосування статті 14 Конвенції охоплює не тільки заборону дискримінації за ознакою інвалідності, але й вимогу до Держав забезпечити розумне пристосування, яке допомогло б виправити фактичну невинуватену нерівність, що є дискримінацією. Хоча освіта є однією з найважливіших суспільних послуг у сучасній Державі, ЄСПЛ визнав, що освіта є складною в організації та дорогою у функціонуванні діяльністю, тоді як ресурси, які органи влади можуть на неї виділити, є обмеженими. Суд постановив, що, вирішуючи питання регулювання доступу до освіти, Держава повинна знайти баланс між, з одного боку, освітніми потребами осіб, які перебувають під її юрисдикцією, та, з іншого боку, її обмеженими можливостями задовольнити ці потреби. ЄСПЛ повторив, що його завданням не є визначення розумного пристосування (може набувати різних матеріальних і нематеріальних форм), яке має впроваджуватися в освітній сфері у відповідь на освітні потреби осіб з інвалідністю; національні органи влади мають набагато кращі можливості для цього. Однак Державам важливо приділяти особливу увагу своїм рішенням у цій сфері з огляду на їхній вплив на дітей з інвалідністю, високий рівень вразливості яких не можна ігнорувати. У цій справі, незважаючи на те, що закон абстрактно визначав розумне пристосування, не надаючи державним органам влади жодної свободи дій, компетентні національні органи фактично не пояснили, чому заявниця не могла отримати спеціалізовану допомогу, адаптовану до її конкретних освітніх потреб, протягом цього часу. Вона мала б отримати спеціалізовану допомогу, спрямовану на підтримку її особистої автономії та комунікативних навичок, а також покращення процесу навчання, взаємовідносин з іншими та інтеграції в школі, з метою запобігання ризику маргіналізації. ЄСПЛ дійшов висновку, що органи влади не намагалися визначити реальні

потреби заявниці або можливі рішення, які б дозволили їй відвідувати початкову школу в умовах, максимально наближених до тих, якими користуються інші діти, без накладення непропорційного або надмірного тягаря на державні органи влади. ЄСПЛ також визнав, що дискримінація, якої зазнала заявниця, була особливо серйозною, оскільки відбувалася в рамках початкової шкільної освіти, яка забезпечує основи для загальної освіти та соціальної інтеграції, а також перший досвід спільного життя, та є обов'язковою в більшості країн.

Висновок – порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції.

ЄСПЛ, «Т.Х. проти Болгарії» (T.H v. Bulgaria), № 46519/20, 11 квітня 2023 року

Фактичні обставини справи – Заявник – дитина, народжена в 2004 році, – мала поведінкові проблеми в школі, а згодом їй було діагностовано гіперкінетичний розлад та специфічний розлад розвитку шкільних навичок. Він скаржився, що протягом перших двох років навчання в початковій школі зазнавав дискримінації з боку директора школи та свого вчителя. Він стверджував, що вони знущалися над ним, ставилися непрофесійно та не організували навчання відповідно до його особливих освітніх потреб.

Право – ЄСПЛ підкреслив, що дискримінація, заборонена статтею 14 Конвенції, може полягати не тільки в менш сприятливому ставленні до особи з інвалідністю без розумного та об'єктивного обґрунтування, але й у незабезпеченні розумного пристосування для такої особи. Поняття «розумне пристосування» в цьому контексті слід розуміти у значенні, закріпленому у статті 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю: «коли це потрібно в конкретному випадку, необхідні та підходящі модифікації та корективи, що не створюють непропорційного чи невиправданого тягаря для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини та основоположних свобод». «Розумне пристосування» у сфері освіти може мати різні матеріальні або нематеріальні форми: підготовка вчителів, адаптація навчальних програм або відповідних приміщень залежно, зокрема, від виду інвалідності, і ЄСПЛ не повинен визначати ці форми в конкретному випадку, оскільки національні органи влади мають для цього набагато кращі можливості, однак слід підкреслити, що ці органи влади повинні бути дуже обережними у виборі, який вони роблять в цьому відношенні. У цьому випадку поведінка заявника в школі та інциденти, що сталися внаслідок цього, зокрема з однокласниками, викликали низку реакцій з боку його вчителя та директора школи. ЄСПЛ вважав, що не можна сказати, що директор школи та вчитель заявника закривали очі на його інвалідність та пов'язані з нею особливі потреби; здавалося, що вони застосували для нього низку різних заходів розумного пристосування. Стаття 14 Конвенції вимагає розумного пристосування, а не всіх можливих пристосувань, які можуть бути зроблені для пом'якшення нерівності, що виникає внаслідок інвалідності людини, незалежно від їхньої вартості або практичних аспектів.

Висновок – відсутність порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції.

ЄСПЛ, «Джері та інші проти Латвії» (Djeri and Others v. Latvia), №№ 50942/20 та 2022/21, 18 липня 2024 року

Фактичні обставини справи – Справа стосувалася внесення змін до національного законодавства, згідно з якими використання державної мови (латиської), було збільшено в усіх дошкільних закладах, а використання російської мови, відповідно, було зменшено.

Заявники скаржилися, що зменшення використання російської мови як мови навчання в Латвії призвело до дискримінації між російськомовними дітьми з особливими потребами та російськомовними дітьми без особливих потреб.

Право – ЄСПЛ підкреслив, що дискримінація, заборонена статтею 14 Конвенції, може полягати не тільки в менш сприятливому ставленні до особи з інвалідністю без розумного та об'єктивного обґрунтування, але й у ненаданні заходів розумного пристосування для такої особи. Поняття «розумне пристосування» у цьому контексті слід розуміти у значенні, наданому йому статтею 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю: «коли це потрібно в конкретному випадку, необхідні та підходящі модифікації та корективи, що не створюють непропорційного чи невинновданого тягаря для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини та основоположних свобод». «Розумне пристосування» у сфері освіти може мати різні матеріальні або нематеріальні форми: підготовка вчителів, адаптація навчальних програм або відповідних приміщень залежно, зокрема, від виду інвалідності дитини, і ЄСПЛ не повинен визначати ці форми в конкретному випадку, оскільки національні органи влади мають для цього набагато кращі можливості, однак слід підкреслити, що ці органи влади повинні бути дуже обережними у виборі, який вони роблять, в цьому відношенні. У цій справі ЄСПЛ зазначив, що всі діти можуть мати особливі освітні потреби, незалежно від їхньої рідної мови та приналежності до меншини. Суд зауважив, що латвійська правова система гарантує право на освіту для дітей з особливими потребами у формі інклюзивної освіти. ЄСПЛ не виключив можливості, що можуть існувати певні конкретні обставини, за яких принцип розумного пристосування може вимагати від Держави забезпечити, щоб учні з особливими потребами отримували частину дошкільної освіти рідною мовою, з огляду на законну мету ефективної підготовки дітей до початкової освіти. Однак він вважав, що перший і другий заявники не обґрунтували свої твердження про дискримінацію в цьому випадку. Держава-відповідач вжила низку заходів для забезпечення механізмів підтримки дітей з особливими потребами. Такі механізми не обмежувалися загальними заходами та формами підтримки, а також включали індивідуальний підхід (такий як індивідуальні плани навчання) для задоволення будь-яких конкретних освітніх потреб.

Висновок – відсутність порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції.

Доступ до правосуддя

ЄСПЛ, «I.C. проти Республіки Молдова» (I.C. v. The Republic of Moldova), № 36436/22, 27 лютого 2025 року

Фактичні обставини справи – Заявниця мала порушення інтелектуального розвитку та була позбавлена дієздатності. Її біологічні батьки покинули її при народженні, а згодом інше подружжя забрали її для проживання на їхній фермі в рамках політики «деінституалізації» пацієнтів, які перебували на тривалому лікуванні. Заявниця втекла з ферми, стверджуючи, що їй не платили за роботу, а чоловік з подружжя вчиняв над нею сексуальне насильство. У заяві до ЄСПЛ заявниця вказувала, що на етапі досудового розслідування їй не було надано жодних заходів розумного пристосування, які б дозволили їй належним чином зрозуміти питання, поставлені поліцією, повною мірою висловити свої скарги та ефективно відстояти свої права.

Право – ЄСПЛ повторно наголосив, що стаття 14 Конвенції повинна тлумачитися з урахуванням міжнародних вимог щодо розумного пристосування, на яке мають право розраховувати особи з інвалідністю, щоб забезпечити їм можливість користуватися або реалізовувати нарівні з

іншими особами права людини та основоположні свободи. ЄСПЛ зазначив, що стверджувана різниця в ставленні до жінок з порушеннями інтелектуального розвитку в Республіці Молдова була не наслідком формулювання законодавчих положень, а скоріше *de facto* політикою державних органів. Питання полягало в тому, чи була бездіяльність органів влади щодо захисту заявниці від підневільного становища та розслідування її тверджень про підневільне становище та сексуальне насильство результатом дискримінаційного підходу, що впливав із ширшої інституційної толерантності до насильства щодо жінок і нехтування особами з інвалідністю, а також байдужості молдовської влади стосовно таких справ, які безсумнівно зачіпали жінок більше, ніж чоловіків. ЄСПЛ зазначив, що численні форми дискримінації жінок з інвалідністю впливали на всі сфери життя, але особливо позбавляли жінок, які зазнали насильства, доступу до загальнодоступних послуг і правосуддя через відсутність заходів розумного пристосування та правової допомоги. ЄСПЛ зазначив, що в цій справі не було забезпечено заходів процесуального пристосування під час національного судового розгляду, незважаючи на інвалідність заявниці та інтимний і делікатний характер її скарг. ЄСПЛ також звернув увагу на те, як національні суди дійшли висновку, що заявниця була нечесною, вирішивши покласти на показання свідків, які висловлювали дискримінаційні погляди щодо достовірності тверджень заявниці як жінки з порушенням інтелектуального розвитку. Водночас національні суди відмовилися прийняти оцінку спеціаліста, який підтвердив правдивість тверджень заявниці та її травму. Такий підхід спричинив для заявниці повторну віктимізацію та продемонстрував нездатність Держави забезпечити належне пристосування для усунення невинуватої нерівності, зумовленої інвалідністю заявниці.

Висновок – порушення статті 14 у поєднанні зі статтями 3, 4 та 8 Конвенції.

Сімейне життя

ЄСПЛ, «*А.Ф.Л. проти Ісландії*» (*Á.F.L. v. Iceland*), № 35789/22, 10 червня 2025 року

Фактичні обставини справи – Справа стосувалася рішення позбавити заявника, у якого було діагностовано розлад аутистичного спектру, синдром дефіциту уваги та гіперактивності та легке порушення інтелектуального розвитку, права опіки над дочкою. Національний суд підкреслив, що було вжито різноманітних і масштабних заходів для надання йому допомоги в догляді за дочкою. Однак потреби дитини не були задоволені. Заявник скаржився, що національні органи влади порушили заборону дискримінації, не розглянувши та не вживши заходів для надання йому допомоги у догляді за дочкою, тим самим безпідставно відмовивши йому в наданні заходів розумного пристосування, що призвело до позбавлення його права на опіку.

Право – ЄСПЛ підкреслив, що, посилаючись на Конвенцію про права осіб з інвалідністю, стаття 14 Конвенції повинна тлумачитися у світлі вимог положень щодо «розумного пристосування», на яке мають право особи з інвалідністю, щоб забезпечити «реалізацію або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод». Суд повторив, що розумне пристосування допомагає виправити фактичну нерівність і що відмова в його наданні може прирівнюватися до дискримінації. ЄСПЛ обізнаний в тому, що кожна особа з інвалідністю має специфічні потреби, і визнав, що розумне пристосування може набувати різних форм, і визначення таких форм не є його завданням. Національні органи влади, завдяки своєму безпосередньому та постійному контакту з життєво важливими силами своїх країн, в принципі мають кращі можливості, ніж міжнародний суд, для оцінки індивідуальних та місцевих потреб і умов у цьому відношенні. Щодо батьків з інвалідністю Суд визнав, що їх не слід сприймати як таких, що не мають достатніх батьківських навичок і здібностей, та не можна позбавляти

опіки над дітьми лише з посиланням на їхню інвалідність і без оцінки впливу такої інвалідності на здатність надавати батьківську опіку. Однак важливо пам'ятати, що обсяг і масштаб розумного пристосування, що надається батькам з урахуванням їхньої інвалідності, обов'язково формується й обмежується не тільки міркуваннями, пов'язаними з «непропорційним або надмірним тягарем», але й, перш за все, найважливішим міркуванням про найкращі інтереси дитини. У цій справі було чітко продемонстровано, що ісландські органи влади були обізнані та усвідомлювали ситуацію і діагноз заявника, а також що вони вжили низку індивідуальних заходів, спрямованих на посилення його здатності забезпечувати батьківський догляд за дочкою. Ці заходи включали майже чотиримісячне перебування в стаціонарному закладі для діагностики, консультування та практики, п'ять місяців спеціалізованої підтримки з боку консультантів у будинку заявника, залучення послуг сім'ї-підтримки для полегшення навантаження на заявника, а також надання заявнику консультацій щодо зміцнення його стосунків з дочкою та постійних консультацій і терапії з боку психолога. ЄСПЛ не зміг погодитися з твердженням заявника про те, що ісландські органи влади не захистили його від дискримінації, не врахували його інвалідність і не надали заходи розумного пристосування. ЄСПЛ зазначив, що найкращі інтереси дитини вимагали позбавлення заявника права опіки. З огляду на негативний вплив його опіки на благополуччя дитини права заявника були обмежені розумно й обгрунтовано.

Висновок – відсутність порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.